

6. Ålder som måttstock för politiskt medborgarskap

*Rösträtts- och valbarhetsålder
i Sverige under 1900-talet*

JONATHAN JOSEFSSON & BENGT SANDIN

Hundra år efter införandet av så kallad allmän och lika rösträtt betraktas rösträtten fortfarande som en förutsättning för demokratins genombrott och utveckling. Under den allmänna och lika rösträttens hundraåriga historia har olika begränsningar av rösträtten steg för steg avskaffats för att möjliggöra politiskt deltagande för fler grupper. För svenska medborgare finns emellertid en betydande begränsning av rösträtten kvar, nämligen ålder. Den grupp av unga människor och barn under 18 år som idag utgör cirka 20 procent av Sveriges befolkning saknar rösträtt och är inte valbar till kommuner, landsting eller riksdag. Rösträtts- och valbarhetsåldern, som varit oförändrad sedan 1970-talet, kan idag förefalla självklar. Men som denna historiska tillbakablick kommer att visa har höjningar och sänkningar av rösträtts- och valbarhetsålder varit ett återkommande inslag i den demokratiska utvecklingen och i högsta grad varit föremål för en livlig politisk debatt.

I ett mera övergripande perspektiv handlar förändringarna i rösträtts- och valbarhetsåldern om hur samhällets medborgare har representerats politiskt genom demokratiska val, liksom om var gränserna har dragits för vilka personer och grupper som ska inkluderas i, eller exkluderas från, det politiska medborgarskapet.

Frågan om ålder har inte varit framträdande i forskningen om vare sig det så kallade demokratiska genombrottet under det tidiga 1900-talet

eller de efterföljande årtiondena av demokratisering i Sverige. Forskare har uppmärksammat att en höjning av åldersgränserna ingick i kompromissen 1918 och att förändringar i åldersgränserna under efterföljande perioder har varit uppe till politisk diskussion. På senare tid har också uppmärksamhet ägnats åt åldersgränsernas normativa och filosofiska grunder. Begränsad uppmärksamhet har dock ägnats åt historisk analys av åldersgränsernas förändringar och dess skiftande innebörder under hela denna period.¹ Diskussionerna om rösträtts- och valbarhetsålder under 1900-talet speglar, förutom de normativa frågorna om vem som bör inkluderas respektive exkluderas i demokratin på grundval av ålder, också förändringar i hur man har värderat och uppfattat statens, riksdagens, landstingens och kommunernas roller, uppgifter och förhållande till sina medborgare. I ljuset av detta finns anledning att uppmärksamma hur frågan om rösträtts- och valbarhetsålder förhöll sig till andra politiska frågor och större samhälleliga förändringar, liksom vilka argument som framfördes och vilka aktörer som deltog i debatterna.

Med detta kapitel vill vi dels ge en översikt över de förändringar av rösträtts- och valbarhetsåldern som har ägt rum under 1900-talet, dels närmare analysera de sammanhang under vilka förändringarna ägde rum. I denna analys blir följande frågor centrala: vilka argument framfördes i samband med förändringarna av åldersgränser? Vilka aktörer var drivande? Vilken syn på barn och ungas roll i samhället aktualiserades?² På detta sätt vill vi uppmärksamma hur åldersgränser under 1900-talet kom att bli en avgörande måttstock för politiskt medborgarskap och ett uttryck för hur demokratiseringsprocesser inte bara inneburit en utveckling mot att inkludera nya grupper av medborgare, utan också kommit att exkludera grupper av medborgare, i detta fall på grundval av ålder.

Inledningsvis ges i tabellen på nästa uppslag en översikt över när förändringarna av åldersgränserna genomfördes (rösträtts-, valbarhets- och myndighetsåldrarna). I kapitlet kommer vi därefter att analysera förändringarna under de tre perioderna 1909–1921, 1921–1950 och 1950–1974.

► Förstamajdemonstration på Kungsgatan i Stockholm 1934. Rösträttsåldern var vid denna tid 23 år fyllda året före val till andra kammaren och kommunerna, och 27 år fyllda året före val till första kammaren.

Årtal för genomförande av beslut om förändringar i rösträtts-, valbarhets- och myndighetsåldrar i Sverige 1866–1974.

År	Rösträtts- ålder				Valbar- hetsålder				Myndighets- ålder	
	Kommun	Landsting	1:a kam- maren	2:a kam- maren	Kommun	Landsting	1:a kam- maren	2:a kam- maren	Män	Kvinnor
1866	21	21	21	21	25	25	35	25	21	25 (endast ogifta)
1884										21
1909				24						
1921	23	27	27	23				23		21 (även gifta)
1937		23	23					25		
1941	21	21	21							
1945				21	23	23				
1949								23		
1953							23			
1960										
1965	20	20	20	20						
1969	19	19	19	19	20	20	20	20	20	20
1974	18	18	18		18	18	18		18	18

Kommentar: Åren som anges är de år då en reform träder i kraft, inte det år då reformen beslutats om, ifall detta inte särskilt anges. 1970–71 avskaffades tvåkammarriksdagen. Rösträtten gällde för de som uppnått rösträttsåldern året före valåret fram till 1974, varefter rösträtten gällt från födelsedatum.

Avslutningsvis uppmärksammar vi också kort några av de diskussioner som förts om åldersgränser under perioden efter 1974. Därefter följer en sammanfattande diskussion.³

Arbetsrättsdomen betalade priset för kvinnors rösträtt

De demokratiska reformer som genomfördes i Sverige 1909–1921 innebar att det politiska medborgarskapet i form av rösträtt och valbarhet utvidgades till fler grupper i samhället, framförallt genom att ekonomiskt grundade hinder togs bort och att rösträtt och valbarhet också kom att omfatta kvinnor. Men samtidigt som väljarkåren utökades begränsades

den i vissa avseenden, inte minst genom höjningar av åldersgränser för rösträtt och valbarhet. Och som diskussionerna i riksdagen visar blev höjningarna av rösträtts- och valbarhetsåldern också avgörande för lösningen av rösträttsfrågan. För att förstå den betydelse som ålder kom att spela i diskussionerna under dessa omvälvande år, behöver vi först gå tillbaka till de demokratiska reformer som genomfördes i början av seklet.

Grundtanken i de rösträttsregler som skapades i samband med reformerna vid 1800-talets mitt var att den som bidrog mer till samhället borde få en större del av rättigheterna. I Sverige blev rösträttsbegränsningarna, som historikern Ebba Berling Åselius påpekar i *Rösträtt med förhinder. Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920*, mer omfattande än i andra europeiska länder i samband med utvidgningen av rösträtten. Expansionen av den manliga rösträtten 1907–09 kombinerades med krav på en rad diskvalificeringsgrunder.⁴

I de argument som presenterades för en hög rösträtts- och valbarhetsålder betonades hur detta skulle säkerställa stabilitet, omdömesförmåga och självständighet. I den politiska debatten växte det fram en bild där familjen företräd av mannen skulle ges inflytande för att utgöra en garanti mot hastiga omvälvningar. I detta sammanhang kom ålder att bli en grundval mot vilken de andra begränsningarna, de så kallade strecken, preciserades. Med ålder följde normalt, ansågs det, familjeansvar, stabilitet och bättre ekonomi. För de män som uppnått rätt ålder blev uteslutning på grund av något av de föreslagna övriga strecken en indikation på något avvikande och onormalt, och symboliserade bristande medborgerlig kompetens, självständighet och skötsamhet. Det är också uppenbart att diskussionerna handlade om stadsbefolkningens inflytande i förhållande till landsbygdens och att den rörliga, yngre och instabila arbetarbefolkningen i städerna och mindre industriorter på landsbygden uppfattades som problematisk.⁵

Vid reformen 1907–09 fick högern garantier för ett minoritetsinflytande med ett proportionellt valsysteem, samtidigt som rösträttsåldern för män till andra kammaren höjdes till året efter fyllda 24 år och kombinerades med flera andra begränsande streck.⁶ Beslutet visar på den nära kopplingen mellan de olika strecken och innebar att man bibehöll 21 års

ålder som gräns för kommunal rösträtt (för män och ogifta kvinnor som betalade skatt) samt införde en 40-gradig rösträttsskala baserad på inkomst. Skalan medförde att en individs eller juridisk persons röster i de kommunala valen fortfarande stod i proportion till inkomst och förmögenhet men antalet röster som en individ kunde inneha begränsades. Det innebar bland annat att bolag och sterbhus fortsatt hade rösträtt i kommunala val.

Författningsfrågan blev åter aktuell under hösten 1918. Den politiska krisen, revolutionshotet och försörjningsläget gjorde att konstitutionsfrågan blev akut, och regeringen lade fram en proposition avseende den kommunala rösträtten. Debatterna handlade både om den kommunala rösträtten, som den då inkallade urtima riksdagen kunde fatta beslut om, och en möjlig ändring av rösträtten till riksdagens andra kammare. Formellt måste det senare beslutet fattas av följande ordinarie riksdagar.⁷ Den 22 november 1918 presenterades regeringens proposition om den kommunala rösträtten, och samma dag noterade den socialdemokratiska sjöministern Erik Palmstierna i sin dagbok några positiva formuleringar om möjligheten att höja åldersgränserna för rösträtt.⁸ En höjning av rösträttsåldern blev ett centralt inslag i den följande diskussionen.

Förslaget i propositionen byggde på att den kommunala rösträtten liksom tidigare skulle gälla från 21 års ålder och med villkoren att man betalat skatt (det vill säga var skattskyldig och hade skött sina skattebetalningar under de senaste tre åren), inte hade gått i konkurs, inte hade varit straffad för vissa brott och inte var omyndigförklarad. Valbarhetsåldern till landstinget föreslogs bli 25 år. Förslaget innebar också att fattigvårdsstrecket skulle revideras och att gifta kvinnor (utan egen inkomst) skulle få kommunal rösträtt om deras män var skattskyldiga samt att den 40-gradiga rösträttsskalan skulle avskaffas.⁹ Socialdemokraterna, som var representerade i en koalitionsregering under ledning av den liberala statsministern Nils Edén, hade genom att stå bakom förslaget också accepterat att skattskyldighet var en förutsättning för rösträtt.

Den kvinnliga rösträttens konstruktion, det vill säga att anknytningen till männens ekonomi bibehölls, motiverades i ordalag som påminner om de argument som framförts tidigare under året, då av liberaler och

konservativa. Det handlade om de politiska fördelarna med högre rösträttsålder knuten till äktenskapet. Den bofasta befolkningens ställning stärktes, enligt regeringsförslaget: "[att] även hustrurna till de kommunalt skattskyldige erhålla rösträtt, lägger uppenbarligen tyngdpunkten vid kommunala avgöranden hos dem, som inom kommunen hava bildat familj och sålunda äro starkast bundna vid kommunens gemensamma intressen".¹⁰ I de motioner som följde accepterades de grundläggande premisserna i förslaget. Att samhällsstabilitet måste bibehållas var en viktig linje, och i flera av motionerna stod de röstandes ålder i centrum för argumentationen.¹¹ Karl Johan Ekman, högerpolitiker från Jönköping, föreslog en extra röst för de röstberättigade män och kvinnor som uppnått 35 års ålder. Han konstaterade att detta inte var orättvist då det drabbade alla lika men höll den yngre arbetarklassen borta från ett alltför stort inflytande. Det var med andra ord konflikten mellan de äldre, erfarna elementen i samhället och de yngre, mindre erfarna inom arbetarklassen som sågs som demokratins kärnproblem. Enligt Ekman kunde de yngre, flyktigare och oerfarna elementen "där de talrikare uppträda, rycka till sig all makten och bringa de äldre på knä för sig". Problemen var påtagligast i "städerna och i de talrikare industrikommunerna på landsbygden". Här framstår generationskonflikten som dramatisk, men det var också en konflikt mellan klasser. Den yngre arbetargenerationens volym, vitalitet, rörlighet och brist på ansvarstagande framstod som ett hot mot samhällsstabiliteten. Ekman föreslog således allmän rösträtt, men med större inflytande "för de äldre, erfarna och mera stadigvarande elementen inom samhället".¹²

I andra motioner från konservativa riksdagsledamöter underströks komplikationerna med regeringens förslag.¹³ Högerpolitikern Sam Clason ifrågasatte i första kammaren rösträttsålderns anknytning till myndighetsåldern vid 21 år (för män och ogifta kvinnor). "[Då] besitter mannen eller kvinnan i regel ganska liten erfarenhet i kommunala ting och på långt när icke samma erfarenhet som de mera mognade. Det är redan av detta skäl oriktigt att åt de förre giva samma befogenhet vid de kommunala avgörandena som åt de senare." Den kommunala 40-gradiga rösträttskalan hade enligt Clason effekten att de äldre fick ett stort och berättigat

inflytande vilket gjort det möjligt att ha en rösträttsålder så låg som 21 år, det vill säga samma som myndighetsåldern för män och ogifta kvinnor. Om rösträttskalan togs bort var det dock enligt Clason inte längre rimligt att bibehålla denna låga rösträttsålder. Han föreslog också en extra tilläggsröst från 35 års ålder.¹⁴

Riksdagen beslöt så att tillsätta ett särskilt utskott för att jämkla samman de olika förslagen och binda upp riksdagen för de beslut som skulle fattas vid följande riksdagar avseende rösträtten till riksdagsvalen. I de inledande förhandlingarna berördes inte frågan om den kvinnliga rösträtten och inte heller den 40-gradiga skalan. Uppenbarligen var dessa frågor inte längre centrala konfliktfrågor och i praktiken var partiledningarna överens.¹⁵ Nu gällde konflikten bland annat skattestrecken och hur allmän rösträtten skulle vara, det vill säga vilka åldersgrupper som skulle inkluderas, liksom tidsplanerna för reformerna. Åldern på de röstande var således en nyckelfråga i förhandlingen och den kompromiss man så småningom blev överens om.

Socialdemokraterna ställde krav på rösträtt utan skattebetalning som villkor, men accepterade ett års utskyldsstreck (krav på fullgjorda betalningar av skatter under ett år av de senaste tre åren) liksom höjda åldersgränser.¹⁶ I det senare avseendet gav de efter för högerns och liberalernas utestängning av de yngre åldersklasserna, men accepterade också att reformeringen av första kammaren sköts på framtiden. Erik Palmstierna som i regeringen nära följde och var informerad om förhandlingarna skrev i sin dagbok:

[V]i erbjödo allmän kommunal rösträtt mot höjning av åldern till 24 år. Högern ville nödvändigtvis ha uppskov med första kammarens omstötning och ett andrakammarval för grundlagsförändringarna, innan den 40-gradiga skalan definitivt släpptes, varjämte man gjorde höjningen av åldern för urväljarna till första kammaren till ett ultimatum.¹⁷

En höjning av åldersgränsen till första kammaren blev också ur Palmstier-nas perspektiv nyckeln till att nå en kompromiss i förhandlingarna. Röst-rätts- och valbarhetsåldrarna kom att beslutas under följande riksdagar. För andra kammaren gick beslutet i den riktning högern och liberalerna

föreslagit, det vill säga att rösträttsåldern bestämdes till året efter uppnådda 23 år (i praktiken 24 år), med samma valbarhetsålder. Ambitionen var att den kommunala rösträtten och rösträtten till andra kammaren skulle vara lika, vilket fick konsekvensen att en höjning av den kommunala rösträtten från 21 till 23 år samtidigt innebar en sänkning av röst-rättsåldern med ett år till andra kammaren från 24 till 23 år. Rösträtten till landstingen baserades på den kommunala rösträtten, men höjdes till 27 år. Valbarhetsåldern skulle även här vara densamma som rösträtts-åldern. Rösträtten till landstingen hade tidigare varit en konsekvens av den kommunala 21-åriga rösträttsåldern. Städerna röstade till landstingen genom elektorater som valdes av stadsfullmäktige enligt de regler som gällde för val av landstingsmän. Samtidigt höjdes därmed indirekt röst-rättsåldern till första kammaren till 27 år.¹⁸

Enligt Palmstierna hade socialdemokratin inga alternativ till att acceptera kompromissen. Utan den hade chansen till social lagstiftning som gynnade arbetarklassen försvunnit.¹⁹ Samtliga partier utom Socialdemokratiska vänsterpartiet ställde sig bakom beslutet.²⁰ I en omfattande reservation argumenterade ledamoten Ivar Vennerström just med de argument som Palmstierna varnat för att vänstern skulle använda sig av. För Vennerström var de högre åldersgränserna ett slag mot den yngre arbetarklassen. Enligt reservationen var det höger-, gubb- och rikemans-väldet som hade triumferat över en ung och dynamisk arbetargeneration – en generation som i viss utsträckning redan hade haft rösträtt, men som nu delvis förlorade den genom den höjda åldersgränsen. Överklassen hade därmed vunnit en seger och saboterat rösträttskampen. Medan höjningen av åldersgränsen blev avgörande i förhandlingarna för att nå en kompromiss hade Socialdemokraterna, menade vänstern, samtidigt förrätt arbetarklassen.²¹ Debatten skulle komma att fortsätta enligt dessa linjer under det kommande decenniet.

Kritik mot en ofullständig demokratisk reform

Efter rösträttsreformens genomförande 1921 dröjde det bara något år innan nya förslag om sänkt rösträttsålder lades fram.²² Ledamöter från

Sveriges kommunistiska parti, SKP, och senare även ledamöter från Socialdemokraterna och Bondeförbundet var kritiska till hur rösträttsreformen hade genomförts och krävde sänkningar av både rösträtts- och valbarhetsåldern. Men trots att argument för sänkningar av åldersgränserna framfördes redan på 1920-talet var det först på 1930-talet, under en tid av stabilare demokrati, starkare regeringsbildningar och en växande ungdomsrörelse, som dessa argument fick genomslag och bland annat resulterade i en sänkning av rösträttsåldern till 21 år.

Under 1920- och 1930-talen fortsatte ledamöter från SKP att lägga fram motioner i riksdagen för sänkt rösträtts- och valbarhetsålder.²³ I motioner av August Spångberg med flera från SKP yrkades på en sänkning av rösträttsåldern till 21 år utifrån argument som även kom att framföras under de kommande decennierna. I argumentationen uppenbaras ett tydligt missnöje med kompromissen som uppnåts några år tidigare. Den ”allmänna” rösträtten inom den kapitalistiska samhällsanarkiens ram” var, hävdades det, inte någonting annat än ”den moderna industrialismens och kapitalismens, alltså borgardömetts ideologiska avspegling på det politiska området”. Rösträttsreformen hade enligt kommunisterna genomdrivits ”dröjande, tveksamt och ofullgånget”. Kritikens kärna uttrycktes som att ”det relativa framsteget kompenseras av ett mycket betydande reaktionärt bakslag: en väsentlig höjning av rösträttsåldern”.²⁴

Trots en grundläggande skeptisk inställning till den parlamentariska demokratin ansåg kommunisterna att en sänkning av rösträttsåldern ändå kunde bli ett verktyg i klasskampen. Genom en sänkning av åldersgränser skulle man kunna mobilisera en väljarbas för att förbättra sociala förhållanden, förändra sociallagstiftningen och fullfölja de politiska krav som Socialdemokraterna hade övergett.²⁵ En sänkning av rösträttsåldern sågs därmed som ett verktyg för att ”erövra varje om än så obetydlig maktposition, som i sin mån kan bidra till den proletära nödens lindrande och därmed till den proletära slagkraftens stärkande i klasskampen”. Borgerligheten hade, menade man, med rätta kommit att frukta denna betydande samhällsgrupp av ungdomar ”som på grund av naturliga förhållanden är i besittning av en stor andlig vitalitet, representerar massornas revolutionära hänförelse, målmedvetenhet, dådkraft och kamp-

vilja”. Ett centralt argument för kommunisterna var att reformen påverkade en stor grupp medborgare som redan hade haft rösträtt, eller som skulle ha fått rösträtt om riksdagen beslutat om 21 år som rösträttsålder. Med hänvisning till Statistiska Centralbyråns siffror konstaterade man att det närmare bestämt var 568 675 personer, eller cirka 10 procent av Sveriges befolkning, som på grundval av ålder hade berövats sin rösträtt genom reformerna 1909–1921.²⁶

Konstitutionsutskottet, KU, avfärdade genomgående de krav som ställdes i motionerna under 1920-talet. KU konstaterade att beslutet om åldersgränserna fattats av riksdagen så sent som 1918 och var en lämplig lösning med ”hänsyn till de krav på insikter, mognad och allmänintresse, som böra uppställas för deltagande i det offentliga livet”, och att därmed ”minimiåldern [torde] få anses välmotiverad”. Utskottet underströk också att den högre gränsen på 27 år för val till första kammaren hade tillkommit för att ”upprätthålla en artskillnad mellan båda kamrarna”. Åldersgränsen var därför, som KU såg det, också förutsättningen för den konstitutionella konstruktionen med två kamrar som utsågs genom separata valprocesser. Detta argument återkom under 1920- och 1930-talen och hade även varit centralt i högerens och liberalernas politik 1917–18.²⁷ KU tolkade konstitutionen som att första kammaren skulle utgöra ett ”återhållande element” och ”trygga mot tvära omkastningar och tillfälliga opinioners alltför stora inflytande”.²⁸ Rösträttsåldern var således nära sammankopplad med frågan om hur man skulle kunna bevara artskillnaden mellan kamrarna.

I början av 1930-talet skedde ett skifte i debatten som öppnade upp för sänkningar av rösträtts- och valbarhetsåldern. Argumenten liknade på många sätt de som framförts under 1920-talet men till skillnad från tidigare började de nu vinna större gehör. En anledning till detta var att det politiska landskapet förändrades med stabilare demokratiska institutioner, samarbeten och regeringsbildningar. Socialdemokraterna bildade egen minoritetsregering 1932 med stöd av Bondeförbundet, samtidigt som en stadigt växande nationell ungdomsrörelse kom att påverka den allmänna politiska diskussionen.²⁹ När så Ture Nerman – riksdagsledamot för Socialistiska partiet – 1933 lade fram två motioner med krav på sänkt

rösträtt, medgav KU att det fanns anledning att utreda frågan. KU konstaterade dock att man inte kunde acceptera en sänkning ”till fyllda 20 år, alltså t. o. m. under myndighetsåldern”. Vad gällde den högre rösträttsåldern, 27 år till första kammaren, var man inte längre lika övertygad om dess nödvändighet för att upprätthålla skillnaderna mellan kamrarna. Det var snarast genom längre mandattid för den successiva förnyelsen av första kammarens ledamöter som kamrarnas artskillnad upprätthölls. KU beslutade därför att föreslå närmare utredning i ämnet men förslaget röstades ned i riksdagen.³⁰

Under de följande årens diskussioner fördjupades de kritiska synpunkterna på den högre åldersgränsen till första kammaren. Frågan om kamrarnas artskillnad fortsatte vara central. Det var inte bara kommunister som var kritiska, utan också ledamöter från Bondeförbundet och Socialdemokraterna. Krav på sänkt rösträttsålder till första kammaren kom även från långt ut på högerkanten genom de tre riksdagsledamöterna från Sveriges nationella förbund.³¹ Trots motstånd från Högern och Folkpartiet föreslog KU 1936 en sänkning av rösträttsåldern till första kammaren från 27 till 23 år.³² Några dagar senare fattade riksdagen beslut om en sådan sänkning. Därmed blev rösträttsåldern enhetligt 23 år för val till kommuner, landsting och de båda kamrarna. Uppenbarligen spelade här Socialdemokraternas och Bondeförbundets starkare politiska ställning en avgörande roll. I samband med sänkningen fattades dock också beslut om att föreslå en höjning av valbarhetsåldern till 25 år för andra kammaren och för landsting.³³ Det var en höjning av åldersgränsen för valbarhet som passerade utan närmare kommentarer i KU och i pressen. Rimligen försökte man balansera sänkningen av rösträttsåldern med en höjning av valbarheten för att få igenom förslaget eller mildra kritiken.

I samband med debatten om förslaget till sänkning av rösträttsåldern till första kammaren avslöjades en mer positiv hållning till ungdomens förmåga att ta ansvar och leva upp till sina skyldigheter. Det påpekades att många i realiteten var över 30 år innan de fick rösta första gången och att de vid denna ålder redan hade uppfyllt många medborgerliga skyldigheter. Samtidigt var man inom majoriteten inte helt överens om att den föreslagna sänkningen av rösträttsåldern vid landstingsmannaval och val

▲ Uppskattningsvis 35 000 ungdomar deltog vid Svenska Landsbygdens Ungdomsförbunds riksting i Gamla Uppsala sommaren 1936.

av elektorerna från 27 till 23 år skulle lösa behovet av en demokratisering av rösträttsåldern. Dessutom uttrycktes en oro för de politiska konsekvenserna om man ”icke tillgodoser ungdomens berättigade krav på medborgerligt förtroende”.³⁴ I början och mitten av 1930-talet kunde man således se en förändrad syn i samhället på ungdomen som mer mogen, utbildad och beredd att ta på sig samhällsansvarets bördor. I besluten återspeglas också det framväxande samarbetet mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet.

Några år senare, 1941, pekade ledamöterna Axel Löfvander och Ivar Persson från Bondeförbundet i en motion till första kammaren på hur plikten och ansvaret för fosterlandets försvar inträdde vid 21 års ålder. Det föreföll inte rimligt att samtidigt utesluta de nyss myndiga från rösträtten, och de betonade bland annat "landsbygdens präktiga och ansvarsmedvetna ungdom, med dess verklighetsbetonade syn på samhällsproblemen". I frågan om den åldrande befolkningen framhöll motionen vikten av att "även yngre och friskare strömningar inom olika folkgrupper erhålla ökade möjligheter att göra sig gällande och taga ansvar inom vårt politiska liv".³⁵ Efter det att riksdagen 1936 hörsammade kraven på att sänka även rösträttsåldern i landstingsvalen till 23 år efterlystes i en rad motioner en ytterligare sänkning till 21 år i samtliga val. KU ställde sig 1941 också positivt till en sådan sänkning, med hänvisning till ungdomens mognad och samhällsansvar.³⁶ Riksdagens beslut samma år ledde till att den kommunala rösträttsåldern sänktes med två år, från fyllda 23 till fyllda 21 år. Samtidigt antog riksdagen såsom vilande förslag om motsvarande sänkning av rösträttsåldern vid andrakammarvalen, ett förslag som slutligt genomfördes vid 1945 års riksdag. Den sänktes då från 25 till 21 år. Förslaget motiverades med att

ungdomen numera finge ikläda sig ansvar och påtaga sig bördor, vilka väl motsvarade dem, som åvilade landets till mera mogen ålder komma medborgare. Genom det förtjänstfulla politiska upplysningsarbete, som bedrivits av de politiska ungdomsorganisationerna, hade vidare politiskt intresse och politisk mognad kommit att i allt högre grad utmärka den svenska ungdomen.³⁷

Ett betydelsefullt sammanhang för betoningen av ungdomens mognad och samhällsansvar, liksom att en sänkning av åldersgränserna kom till stånd, var det skärpta beredskapsläget. Betydelsefullt var också att såväl den yttersta högern och kommunisterna argumenterade för sänkt rösträttsålder och att den politiska majoriteten förskjutits genom den så kallade kohandeln mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet. För

◀ En särskild valbyrå för ungdomar, driven av Socialdemokraternas ungdomsförbund inför valet 1955.

att summera utvecklingen kan vi konstatera att efter drygt två decennier av krav på sänkta rösträtts- och valbarhetsåldrar från minoriteter i riksdagen hade nu det förändrade sociala och politiska landskapet möjliggjort en ytterligare sänkning av åldersgränserna.

Rösträttsålder, vuxenblivande och myndighetsålder

Diskussionerna om rösträtten avstannade inte efter reformerna på 1930- och 1940-talen. På 1960- och 1970-talen genomfördes flera sänkningar av rösträtts- och valbarhetsåldrarna, och 1969 jämkades de slutligen samman med myndighetsåldern till en gemensam åldersgräns på 20 år för rösträtt och valbarhet till såväl kommuner och landsting som riksdag. 1974 sänktes denna åldersgräns till 18 år. De politiska diskussionerna om rösträtts- och valbarhetsålder aktualiserades under denna tid i och med att grundläggande frågor om medborgarskap, demokratiskt inflytande och samhällskontrakt mellan generationer diskuterades, inte minst i samband med Författningsutredningens arbete med att förnya Sveriges konstitutionella grund. Frågor om första kammarens funktion och existens stod återigen på dagordningen, men nu med delvis andra förtecken. Rösträtts- och valbarhetsåldern berördes i relation till sakfrågor som allmän tilläggspension, reformeringen av systemet för studiefinansiering, värnplikt, myndighets- och äktenskapsålder och omyndigförklaringar, samt mot en bakgrund av en alltmer politiskt aktiv och utbildad ungdom och ett behov av förnyring av representanterna i de politiska institutionerna.

I slutet av 1950-talet tog diskussionen om rösträttsålder ny fart. Motioner väcktes till exempel i riksdagen 1958, där centerpartister som bland andra Sven-Erik Sundin och Thorbjörn Fälldin yrkade på att rösträtten till riksdagens andra kammare och i kommunala val (och därmed också indirekt till första kammaren) skulle inträda det kalenderår då vederbörande uppnådde 21 år och inte året därefter, som dåvarande lagstiftning gjorde gällande.³⁸ Förslagen avstyrktes av KU med hänvisning till den pågående Författningsutredningens arbete och avslogs av riksdagen.³⁹

Åren 1960–64 återkom yrkanden på en sänkning av rösträtts- och valbarhetsåldern. Vi kan här notera motioner om sänkt rösträttsålder till 18

▲ Övre bilden: En olycklig följd av den höga rösträttsåldern, som framhölls i samband med folkomröstningen om höger- eller vänstertrafik 1955, var att tiotusentals körkortsinnehavare, och ytterligare ett antal tusen unga förare av lätt motorcykel, inte fick rösta i frågan. ▲ Nedre bilden: Kampanjaffischer för ja- och nejsidan.

år, eller krav på utredning av en sådan, från socialdemokrater, centerpartister, liberaler, moderater och kommunister. Bland motionärerna återfinns vi på nytt Thorbjörn Fälldin, som 1964 tillsammans med partikamrater nu föreslog rösträtt från 18 år.⁴⁰ KU ställde sig samma år positivt till en sänkning av rösträttsåldern, dock inte så lågt som till 18 år. De menade att det vore olämpligt att rösträttsåldern sänktes så mycket att den som var omyndig skulle delta i allmänna val. Istället ansåg KU att rösträttsåldern borde sammanfalla med myndighetsåldern, som vid denna tidpunkt var 21 år.⁴¹

Enligt justitieministerns bedömning i regeringens proposition 1964 utgjorde kraven på en sänkning av rösträttsåldern från skilda politiska meningsriktningar och i pressen skäl att pröva frågan. (Frågan om omyndigförklaring, som Annika Berg behandlar i kapitel 5, lyftes också fram som problematisk och i behov av vidare utredning.) Förslaget blev att sänka rösträttsåldern så att de som fyllt 20 året före valet fick rösta. Propositionens principiella hållning var att alla som hade uppnått myndig ålder skulle ha rösträtt. Författningsutredningens och Justitiedepartementets uppfattning om ungdomens förmåga och ansvarstagande såväl som deras uppfattning om den allmänna opinionen motiverade att föreslå en sänkning av rösträttsåldern. Röstlängdernas samordning med födelsedatum aktualiserades nu som ett praktiskt problem.⁴² Precis som noterats i tidigare diskussioner angavs rösträttsåldern per kalenderår, det vill säga året efter att man uppnått rösträttsåldern, medan myndighetsåldern var knuten till en bestämd tidpunkt på året, det vill säga födelsedatumet.⁴³

Motionerna från 1960-talets början visar att föreställningen om ungdomens kompetens och betydelse också delvis förändrats jämfört med tidigare. Det var inte längre bara fråga om att de unga skulle bli mogna och ansvarstagande, utan nu betonades starkare att unga i realiteten redan levde ett vuxet liv med ansvar, förpliktelser och politiskt handlande. Myndighetsåldern medförde laglig rätt att ingå äktenskap, straffmyndighet och att åtalseftergift inte längre var möjlig.⁴⁴ En ny aspekt tillfördes också i argumentationen: de ungas specifika kunskaper och erfarenheter som just yngre samhällsmedborgare behövdes i politiska institutioner. Valbarhetsåldern behövde därför sänkas, åtminstone för särskilda områden där

man var i behov av yngre människors kompetens, som exempelvis barnavårdsnämnder och rättsliga instanser som tingsrätterna. I de här sammanhangen betonades att yngre människor hade större förmåga att kommunicera med unga brottslingar och barn från utsatta miljöer och att de därför borde ges möjlighet att delta.⁴⁵

Att unga människor i flera avseenden var de facto myndiga och levde ett vuxet liv med rättigheter och skyldigheter innan de hade rätt att delta i de politiska valen var ett perspektiv som omfattades såväl av Högerpartiet, genom dess partiledare Yngve Holmberg, som av SKP.⁴⁶ Högerpartiets partiledare pekade i en motion 1964 på att den allt äldre befolkningen hade förändrat maktbalansen mellan generationerna, att detta borde kompenseras med en utvidgad rösträtt och att frågan om sänkt myndighetsålder till 18 år samtidigt borde undersökas. Holmberg lyfte fram att samtliga partiers ungdomsförbund stod bakom kraven på ytterligare sänkningar av rösträttsåldern och betonade ungdomars politiska engagemang och deltagande.⁴⁷ Detta var en typ av argument som känns igen från 1920- och 1930-talen.

I en motion 1965 konstaterade Axel Jansson, C.-H. Hermansson och Gustav Lorentzon från SKP:

Vid 18 års ålder inträder betydande förändringar för de unga i fråga om rättigheter och skyldigheter. Värnpliktsåldern är nu 18 år. Vid denna ålder inträder enligt nuvarande bestämmelser full straffmyndighet, och möjlighet till åtalseftergift upphör. Vid 18 års ålder har kvinnor rätt att ingå äktenskap, i vissa fall även utan föräldrars samtycke. Den nuvarande arbetslagstiftningen jämställer 18-åringen med den vuxne. Som löntagare är 18-åringen på samma sätt som äldre medborgare skatteobjekt, men det är en uppenbar anakronism att han eller hon inte får delta i valen av representanter till de beslutande församlingar som har att avgöra de offentliga medlens och tillgångarnas disposition [...] Giftermålsåldern visar tendens till fortsatt sänkning. Genom att de unga tidigare flyttar hemifrån, bildar familj och blir en självständig ekonomisk enhet möter de samma problem som de äldre.⁴⁸

Också denna motion underströk problemen med balansen i inflytande mellan generationerna. Den åldrande befolkningen ledde enligt motionä-

rerna till att ”de icke produktiva åldersgrupperna ges ökad tyngd i samhälleliga avgöranden” i förhållande till de yngre generationerna. I jämförelse med tidigare generationer, menade man, hade de unga även större kunskaper om samhället. Liksom Högerpartiet i sin motion påpekade kommunisterna att samtliga ungdomsförbund stod bakom kraven på sänkt rösträtt och valbarhet.⁴⁹

Liberalerna Sören Norrby och Ingemar Mundebo underströk i en motion 1968 vikten av att valbarhets- och rösträttsåldrar var desamma. Gränsen borde enligt dem vara så låg som 18 år.⁵⁰ Sänkningen av rösträttsåldern var också central i motioner från andra liberaler. Sven Wedén och Sven Gustafsson med flera såg det som en angelägen demokratisk reform, eftersom ungdomen i praktiken var myndig från 18 års ålder, med politisk mognad och ekonomisk självständighet genom bland annat studiemedelsystemet. Samtidigt argumenterade de för att det inte var nödvändigt att knyta rösträttsålder till myndighetsålder. En reform av rösträtten kunde göras genom att frikoppla dessa frågor från varandra. Det viktiga var att rösträtten borde vara kopplad till faktisk ekonomisk självständighet och till att man bildat eget hushåll, att man räknades som straffmyndig, med mera.⁵¹ Norrby och Mundebo menade att

den som har vissa samhälleliga skyldigheter, såsom skattskyldighet och värnplikt, också bör ha rätt att delta i de politiska besluten. Vid den tidpunkt då många ungdomar får en självständig ekonomi och själva bildar hushåll bör de också bli politiskt fullmyndiga medborgare.⁵²

Socialdemokraterna var som regeringsbärande parti positiva till en sänkt rösträttsålder, dock med viss tvekan, och partiet ville invänta förändringen av konstitutionen. Oppositionspartierna var å sin sida uppenbarligen beredda att driva frågan utan att invänta Författningsutredningen och konstitutionsfrågans lösning.⁵³

De motionärer som krävde en sänkt rösträttsålder hade sin bakgrund i Socialdemokraterna, Folkpartiet, Centerpartiet och SKP, sedermera Vänsterpartiet kommunisterna. Uppenbarligen hade frågan nu bred förankring i de politiska partierna, men inte lika självklart i regeringen.⁵⁴ År 1970 behandlades motionerna åter i KU, som redan 1968 och 1969 hade

Onsdag 9 december 1987 **DEBATT** Inlägg för GT:s Debattsida sänds till Debattsidan: GT Box 417, 401 26 GÖTEBORG 1 5

EN MYNDIG – EN RÖST

Direkt stötande att låta föräldrar rösta för sina barn

Justitieminister Hjalmar Hammarskjöld förvägrade 1902 hustruminsk rättsbehörighet, då han på fullt allvar föreslog en tilläggsröst vid fyllda 40 år, liksom ytterligare en tilläggsröst för män, som levde i äktenskap. Det vickte skilje att en medborgares värde skulle förbättras vid just 40 år, liksom med en kvinnoröst vid 40 år.

Professor Jörgen Weibull har nyligen, tillsammans med författaren Anders Küng, Åstadkommit en bedrift i Hammarskjölds anda, då de föreslår allmän rösträtt för barn. Det rör sig väl att märka ut om en allmän sänkning av rösträttsåldern utan om ett stegs blockering av föräldrarnas förmyndiga barn.

Ulla Jakobson, juris professor och även i riksdagsledamot, uttalar sig tidigare för en ordning, där barn vid domstol skulle kunna säga upp relationen till sina föräldrar. Även om lagstiftningen inte har avancerat så långt, har barn och föräldrar i en mångfald sammanhang motstridiga intressen, manifesterat av institutioner som överförmyndare, gode män etc och beaktat på åkalliga ställen i brottsbalken.

Det vore direkt stötande, om föräldrar i klump skulle ges den unika möjligheten att utöva rösträtt för sina barn. Det vore i själva verket samma groteska, principiellt antidemokratiska system, som då Hammarskjöld föreställde sig, att kvinnors rösträtt torde överlämnas på deras män.

Förslagsställarna har uppenbarligen inte heller funderat särskilt ingående över de praktiska komplikationerna med sin prop. Skulle blockeringen för omtygda barn grundas på biologiskt föräldraskap eller på värdegrund? Föräldrar har ofta gemensam värdegrund om ett barn. Hur skall då rösträtten utövas, ifall de båda värdegrundarna inte kan enas? Skall vi börja laborera med bräckliga röster vid allmänna val?

Barn är i sig inte de enda varslare i samhället, vilka i olika avseenden behöver ett förstärkt rättskydd. Helena Strömberg har i ett nyutkommet arbete beskrivit det djupgående, som fortfarande tolereras i vårt land.

En bättre djurskyddslagstiftning förverkligas emellertid inte genom att djurhållarna, alltså ofta identiska med djurens pågossar, erhåller blockröster i förhållande till antalet djur. Det nås rimligvis genom att samhället som helhet, d v s alla medborgare, driver fram erforderliga reformer.

Det utgår över huruvida taget ett grundläggande missförstånd, att familjätten och andra frågor med särskild relevans för barnen skulle vara en angelägenhet politiskt särdeles för föräldrarna. Skall demokratin inte brytas sönder av särintressen, måste grundlösen en medborgare – en röst restiskt gälla.

Med samma begreppsförvirring vill Weibull i sin inlägg (GT 412) mobilisera det laggarande till föräldrarösterna förvar. Det har dock inte med blockeringen för föräldrar att skaffa. Det bygger givetvis liksom kvinnorösterna, avstannandet av skatte- och konkursstreck etc på personlighetsprincipen.

Däremot kan självfallet ett särskilt meningssutbyte föra om ämneligheten att ytterligare sänka rösträttsåldern. Det må då noteras ur historisk synpunkt, att vi äldre seder hade en myndighetsålder vid femton år.

En sådan reform komplicerar livets bi a av att det förmodligen blev aktuellt att sätta rösträtt från valbarhet och myndighet. Det vore nog i yngsta laget att kunna bli riksdagsman eller statsråd redan i man.

Rolf Karlbom

Rolf Karlbom, Göteborg, är docent i historia.

▲ I början av december 1987 argumenterade Jörgen Weibull, professor i historia i Göteborg, i en debattartikel för att också barn i en sann demokrati borde ges rätt att rösta, om än i första hand med hjälp av sina föräldrar. Fem dagar senare kom en replik från Rolf Karlbom, också han Göteborgshistoriker, som menade att tanken att barns intressen skulle tillvaratas genom att låta deras föräldrar rösta i deras ställe var inkonsekvent och direkt stötande – i linje med hur justitieminister Hjalmar Hammarskjöld i början av 1900-talet föreslagit att kvinnors rösträtt skulle överlämnas på deras män.

diskuterat frågorna i samband med förslaget om författningsreform, det vill säga en övergång till enkammarriksdag. Utskottet ställde sig bakom ett förslag om sänkt rösträttsålder till 19 år, men ämnade inte föreslå någon ytterligare sänkning och ville återigen avvakta beslut med hänvisning till den förestående författningsreformen. KU var emellertid inte enigt. Redan 1968 ifrågasattes utskottets beslut av sex ledamöter av totalt 19 närvarande. Det var ledamöterna från Folkpartiet och Centerpartiet som menade att en 18-årsgräns borde kunna genomföras. Riksdagen följde

dock utskottets majoritetsförslag och avslog motionerna. Ytterligare motioner återkom sedan till frågan 1969 och 1970. De avstyrktes återigen av KU, med fortsatta reservationer från Folkpartiet, Centerpartiet och Moderaterna. Reservanterna menade att det fanns goda argument för en sänkning av rösträttsåldern av demokratiska skäl, och föreslog att man i väntan på att Författningsutredningen blev klar skulle fatta ett beslut om en vilande författningsreform så att ett beslut kunde tillämpas redan i 1973 års val.⁵⁵ Regeringen vidhöll frågans komplexitet, bland annat med hänvisning till att frågan om relationen mellan myndighetsåldern och omyndigförklaring måste invänta en total författningsreform. Därför föreslogs ingen förändring av rösträttsåldern. När beslutet om att sänka rösträttsåldern till 18 år till slut fattades var det inom ramen för översynen av konstitutionen och inrättandet av en enkammarriksdag.

Under 1960-, 70- och 80-talen kom barns participatoriska rättigheter, kompetens och förmågor att betonas i allt större utsträckning i ett svenskt såväl som i internationella sammanhang. En rad nya lagbestämmelser om barns rättigheter och en utvecklad barnrättspolitik såg dagens ljus i Sverige.⁵⁶ I kölvattnet av FN:s barnkonvention, som antogs 1989, fick idéer om barns rättigheter och barn som rättighetsbärare allt större spridning och inverkan på lagar, policy, institutioner och forskning inom olika samhällsområden.⁵⁷ I linje med denna utveckling har Sveriges riksdag och regering sedan början av 1990-talet också mer uttryckligen kommit att driva frågor om barns rättigheter som ett eget politikområde.⁵⁸

Även om arbetet med barns rättigheter på många sätt har stärkts i svensk politik de senaste årtiondena så har detta inte fått några återverkningar i form av ytterligare sänkningar av rösträttsåldern. Åldersgränsen för rösträtt har sedan 1974 stannat vid 18 år samtidigt som flera andra länder har valt att ge rösträtt vid exempelvis 16 år.⁵⁹ Det har emellertid inte saknats förslag om att ytterligare sänka rösträttsåldern. Till exempel har intresseorganisationer, ungdomsorganisationer, politiska partier och utredningar argumenterat för en sänkt rösträttsålder, men hittills utan framgång.⁶⁰ I och med inrättandet av Barnombudsmannen 1993 fick barnen som grupp också ett statligt ombud, som sedan har kompletterats med ett Barn- och elevombud, vilket företräder individuella barn i rättsliga

processer som avser kränkningar i utbildningssituationer.⁶¹ Frågan om en ytterligare sänkt rösträtts- och valbarhetsålder i Sverige har således komplicerats av att barns och ungas representation har kommit att ske genom ombud. Barns generella rättigheter har i denna bemärkelse stärkts men deras individuella politiska rättigheter har inte självklart fått genomslag. Samtidigt har frågan fortsatt att aktualiseras i politiska diskussioner om bland annat klimat, migration, rasism, hållbar utveckling och rättvisa mellan generationer, vilka resulterat i en livlig debatt i forskning och offentlighet om åldersgränsernas filosofiska och politiska grunder.

Politikens åldersgränser

I denna undersökning har vi granskat hur rösträtts- och valbarhetsåldrarna har förändrats och successivt omförhandlats i relation till en rad olika politiska skeenden, frågor, argument och aktörer i 1900-talets Sverige. Den historiska analysen av ålders-, rösträtts- och valbarhetsbegränsningar erbjuder ett komplement till såväl forskning på kön, klass och utländskt medborgarskap som forskning fokuserad på normativa argument kring huruvida barn och unga bör få rösträtt och var åldersgränser ska dras.

Redan i samband med införandet av den allmänna rösträtten under det tidiga 1900-talet var ålder en central fråga, både då det gällde rätten att rösta och rätten att vara valbar till politiska poster. Frågan kom vid denna tid att bli helt avgörande för att nå en kompromiss och kunna genomföra den så kallade allmänna och lika rösträtten. Frågan om rösträttsålder var nära knuten till frågan om andra rösträttsbegränsningar, och den samspelade också med frågor om fattigvårdens organisering, pension, äktenskapslagstiftning, kvinnors rättigheter, formering av kommuner, lands- ting och riksdag, nykterhet samt arbetstidslagstiftning. Internationellt påverkades debatterna vid denna tid naturligtvis också av första världskriget och dess slut i Europa, med därpå följande sociala konflikter och risker förknippade med närliggande revolutionsshot och inbördeskrig. Under 1900-talets lopp kom sedan frågan om rösträttsåldern att också påverkas av diskussioner om en rad andra, vitt skilda frågor. Det gällde myndighetsåldern, omyndigförklaringarna, värnplikten och den militära

beredskapen under andra världskriget, liksom vikten av att unga människor engagerades politiskt och frågor om just ungas plats i samhället. En förändrad syn på barn och ungdom har också spelat en roll. Den var ett centralt inslag i det svenska samhällets sociala och politiska omvandling under 1900-talet och låg till grund för de politiska beslut som baserades på samhällets ålderskategoriseringar.

I vår analys har vi identifierat tre perioder under vilka höjningar och sänkningar av rösträtts- och valbarhetsåldern ägde rum och diskuterades mer intensivt. Dessa perioder speglar olika politiska processer samtidigt som vi ser stråk i förändringsprocesserna, argument och aktörer som återkommer under alla perioder men som får nya innebörder och påverkas av nya kontexter. Vad gäller den första perioden (1909–1921) är det uppenbart att höjningen av rösträtts- och valbarhetsåldern utgjorde en taktisk begränsning av vad som i vissa politiska läger uppfattades som negativa konsekvenser av det demokratiska genombrottet. Höjningen av rösträttsåldern var avgörande för att nå fram till den kompromiss som möjliggjorde att kvinnor fick rösträtt och att den 40-gradiga inkomstskalan avskaffades. Närmare 570 000 unga medborgare fick därmed betala priset för genomförandet av en kontrollerad övergång till demokrati i en tid av politisk instabilitet och revolutionärt hot. I det avseendet prioriterades kvinnor som grupp framför de breda lager av arbetande unga män och ogifta kvinnor som förlorade sin rösträtt, och äldre kvinnor framför de unga kvinnor som fick vänta på sin.

En kompromiss gjordes också under den andra perioden (1921–1950), när valbarhetsåldern 1936 höjdes för andra kammaren parallellt med att rösträttsåldern sänktes till 21 år. Sänkningar av åldersgränser på 1930- och 1940-talen sågs som viktiga dels för att hantera en åldersförskjutning i befolkningen, dels som ett svar på en växande ungdomsrörelse som betraktades som alltmer ansvarstagande, men vars kraft man också fruktade om den skulle kanaliseras i politiska ytterlighetspartier. Nu ifrågasattes den kompromiss som gjorts 1907–1921 av såväl socialdemokrater och vänstergrupper som bondeförbundare, vilket gjorde det möjligt att faktiskt ändra åldersgränserna. Demokratin ansågs nu vara tillräckligt mogen, och dessutom återopades en starkare regeringsbildning och det faktum att

unga behövdes i beredskap inför krigshot. De förändrade styrkeförhållandena i riksdagen samt rädslan för en höger- eller vänsterradikalisering av ungdomen gjorde att man önskade knyta ungdomar närmare till den representativa demokratin genom en sänkt rösträttsålder.

Under den tredje perioden (1950–1974) återkom frågan om rösträtts- och valbarhetsålderns samband med myndighetsåldern. Redan tidigt under 1950-talet motionerades om en ytterligare sänkning av rösträttsåldern, och sådana förslag återkom ända fram till 1960-talets slut. Motionerna blev fler, och lades från samtliga partier, dock med tonvikt på de partier som inte hade regeringsmakten. Motionerna hade stor spridning i avseende på den rösträttsålder som föreslogs, och förslagen sträckte sig från 18 över 19 till 20 år, men mot slutet av 1960-talet förordade merparten 18 års ålder. KU och riksdagen avvisade alla förslag fram till 1964, då ett beslut om att sänka rösträttsåldern till 20 år från och med 1965 fattades. I det här sammanhanget spelade också den pågående översynen av konstitutionen en viktig roll, på så sätt att frågan om sänkning av rösträttsåldern också knöts till och blev beroende av frågan om införandet av enkammarriksdagen.

Ur ett längre tidsperspektiv kan vi se hur partiernas hållning i frågorna om åldersgränser under 1900-talet visar både kontinuitet och förändring. Till exempel accepterade Socialdemokraterna en höjning av åldersgränserna i kompromissen 1918 för att få igenom sin politik, medan de under 1930- och 1940-talen arbetade mer aktivt tillsammans med Bondeförbundet och SKP för en sänkning av rösträttsåldern. På 1960- och 1970-talen, när de blev politiskt starkare, var de återigen mer passiva i fråga om sänkningar. Här verkade sannolikt både handläggningen och ansvaret för konstitutionsfrågan och den stabila kontrollen av första kammaren återhållande på Socialdemokraternas reformvilja. Istället var det under denna senare period till exempel Högern och Folkpartiet som drev på för en sänkning av åldersgränserna, alltså samma partier som under perioden 1909–1921 tvärtom förespråkade högre åldersgränser för att behålla kontroll och bevara samhällsstabilitet. Kommunisterna och vänsterpartisterna förefaller vara de som kontinuerligt under hela perioden har förespråkade lägre åldersgränser för rösträtt och valbarhet.

Diskussionen hade således olika karaktär under de tre perioder vi identifierat. Samtidigt finns argument och konfliktlinjer som återkommer under hela 1900-talet och som är av relevans också för den nutida debatten om rösträttsåldern. En första övergripande argumentationslinje som framträder är den om huruvida *barn och unga ska betraktas som ett hot eller tillgång* för samhället. I samband med införandet av ”allmän och lika rösträtt” framträdde denna linje tydligt, när höjningen av åldersgränserna gjordes till ett verktyg för att stärka de stabila och äldre elementen i befolkningen och samtidigt exkludera en stor grupp unga arbetare från demokratin, unga människor som av högern och liberalerna betraktades som omogna och oansvariga eller till och med som ett revolutionärt hot. Samtidigt betonade framförallt Socialdemokraterna under de två första decennierna istället ungdomens andliga vitalitet, målmedvetenhet, dådkraft och kampvilja. En liknande hållning var också grundläggande i SKP:s argumentation under 1920-talet. På 1930-talet användes ungdomens ökande ansvarstagande och nationella organisering som ett argument för att de nu utgjorde en viktig tillgång för samhället, med krafter som borde kanaliseras i rätt riktning. Dessa synpunkter återkom i såväl socialdemokraters som bondeförbundares retorik. Hotet från den politiska vänstern och den yttersta högern, som båda argumenterade för en ålderssänkning, underströk behovet av en sänkning av rösträttsåldern. Under 1960- och 1970-talen återkom argumenten om ungdomens mognad och de möjligheter ett utökat deltagande bland unga skulle kunna medföra genom sänkt rösträts- och valbarhetsålder.

Detta länkar i sin tur till en annan typ av återkommande argument som berör *ungdomens lämplighet* som väljare och politiska företrädare. Begreppet lämplighet har fyllts med olika innebörder. Under de tidiga rösträttsdiskussionerna, från år 1900 till 1920 och i besluten 1918, var argumenten för högre åldersgränser grundade i en föreställning om att unga var mindre lämpade som väljare eftersom de ännu inte hade bildat familj och ännu

► Det har åtminstone undantagsvis hänt att minderåriga fått rösta i sakfrågor som särskilt berört dem. Den 25 april 1959 anordnades ett val där Sveriges skolungdomar fick rösta för eller emot införandet av femdagars skolvecka.

inte var bofasta skattebetalare. Argumenten speglade på så sätt en stark föreställning om den normala familjen – som därmed fick två röster om både män och kvinnor röstade – som grund för samhället och därmed också som grund för medborgerliga rättigheter. Samtidigt exkluderades de människor som inte levde upp till kraven på en stabil familj från fullvärdigt medborgarskap och definierades som avvikande. Under 1930-talet hävdades istället att de unga var bättre utbildade, ansvarstagande, aktiva och välorganiserade, och detta lyftes fram som tecken på deras lämplighet som väljare. Detta slags argument låg även till grund för kraven på sänkt rösträtt under 1960- och 1970-talen. Men nu argumenterades det också för att 18-åringar var de facto myndiga genom att de betalade skatt, bildade familj och utförde plikter i andra avseenden, och därmed också var lämpade som fullständiga politiska medborgare. I detta resonemang återkom således familjebildning, stadigt arbete, bättre utbildning och skattebetalning som kriterier för rätten till rösträtt.

En tredje återkommande argumentationslinje pekar på behovet av sänkt rösträtt för att upprätta en mer *rättvis maktbalans mellan generationerna* i samband med demografiska förändringar eller på grund av politiska frågor där avgörande beslut skulle påverka en särskild åldersgrupp mer än andra. Sådana argument påverkade besluten under det tidiga 1900-talet, där en stor ung generation av arbetare krävde inflytande, men kan också identifieras under 1930- och 1940-talen med hänvisning till befolkningskrisen och den unga generationens ansvarstagande i tider av beredskap, liksom på 1950- och 1960-talen då bland annat ett nytt pensionssystem diskuterades.

En fjärde argumentationslinje karaktäriseras av *åldersfrågans nära koppling till grundläggande konstitutionsfrågor*. Detta blev tydligt när riksdagens majoritet gick emot sänkta åldersgränser under 1920-talet med hänvisning till att sådana ändringar inte kunde göras utan en revision av hela konstitutionen. Ett annat exempel är den återkommande och nära kopplingen mellan rösträtts- och valbarhetsålder och frågan om förhållandet mellan första och andra kammarens artskillnad. Denna fråga var central i samband med att man höjde åldersgränserna 1918 och fick en lösning först på 1970-talet. Den högre rösträttsålder som infördes var en konser-

vativ garanti för social stabilitet och värnandet av första kammarens särart, tillsammans med det proportionella valsystemet och att frågan om republik sköts upp. Det är värt att notera att den sortens garantier som tvåkammerssystemet inneburit inte längre ansågs behövas på 1970-talet, samtidigt som ungdomar ned till 18 års ålder inkluderades som röstberättigade och valbara.

Sammanfattningsvis har vi visat hur ålder som analytisk kategori kan erbjuda nya insikter i forskningen om demokratins framväxt och utveckling, ett perspektiv som många gånger saknats i studier av svensk demokratisering. Resultatet pekar på den centrala betydelse som ålder har haft för att inkludera och exkludera medborgare genom begränsningar i rösträtt och valbarhet. Så är det fortfarande. Samtidigt som en rad olika rösträttshinder har avskaffats under 1900-talet för att förbättra demokratiskt deltagande, så utesluts än idag en generation svenska medborgare under 18 år från att kunna utöva rätten att rösta i val till kommun, landsting och riksdag. Men även om åldersgränserna för rösträtt och valbarhet har varit oförändrade sedan 1974 talar denna historiska tillbakablick för att diskussionerna kommer att fortsätta. Sedan en tid tillbaka har krav på rösträtt från 16 år artikulats och i en del sammanhang också med krav på rösträtt för barn från födseln.⁶² På detta sätt har ålder kommit att förbli en kontroversiell måttstock för politiskt medborgarskap.

Noter

Denna text är en vidareutvecklad och fördjupad version av Jonathan Josefsson & Bengt Sandin, "Ungas röst som hot eller möjlighet? Rösträtts- och valbarhetsålder i Sverige under 1900-talet", *Arbetshistoria* (2019), nr 2–3.

1. Ludvig Beckman, "Rösträttsåldern och demokratins avgränsningsproblem", i *Demokratins framtid*, red. Katarina Barrling & Sören Holmberg (Stockholm, Sveriges riksdag, 2018); Ludvig Beckman, *The Frontiers of Democracy. The Right to Vote and its Limits* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009); Lars Berggren & Kjell Östberg, "Reformism eller revolution. Arbetarrörelsen inför rösträttsbeslutet 1918–19", i *Rösträttens århundrade. Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson &

Lena Wängnerud (Göteborg & Stockholm: Makadam, 2019); Philip Cowley & David Denver, "Votes at 16? The Case Against", *Representation* vol. 40 (2004) nr 1; Kristina Engwall & Ingrid Söderlind, "Barn och demokrati i ett historiskt perspektiv", i *Rösträtten 80 år. Forskarantologi*, red. Christer Jönsson (Stockholm: Justitiedepartementet, 2001); Kristina Engwall & Ingrid Söderlind, "Barns röst och rätt", i *Att göra historia. Vänbok till Christina Florin*, red. Maria Sjöberg & Yvonne Svanström (Stockholm, Institutet för framtidsstudier, 2008); Christina Florin, *Kvinnor får röst. Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (Stockholm: Atlas akademi, 2006); Alex Folkes, "The Case for Votes at 16", *Representation* vol. 40 (2004), nr 1; Gunnel Gustavsson, "Rösträtten och barnen", i *Rösträtten 80 år. Forskarantologi*, red. Christer Jönsson (Stockholm: Justitiedepartementet, 2001); Gunnel Gustavsson, *Rösträtt för barn. En demokratisk framtidsfråga?* (Umeå: Umeå universitet, 2009); Staffan Lindberg & Jan Teorell, "Demokratiens utveckling i världen. Tendenser under och efter rösträttens århundrade", i *Rösträttens århundrade. Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (Göteborg & Stockholm: Makadam, 2018); Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser. Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm: Atlas akademi, 2004); Josefin Rönnbäck, "För förändringarnas skull. Om kvinnor, politik och kampen för medbestämmande", i *Att göra historia. Vänbok till Christina Florin*, red. Maria Sjöberg & Yvonne Svanström (Stockholm: Institutet för framtidsstudier, 2008); Tak Wing Chan & Matthew Clayton, "Should the Voting Age be Lowered to Sixteen? Normative and Empirical Considerations", *Political Studies* vol. 54 (2006), nr 3; John Wall, "Why Children and Youth Should Have the Right to Vote. An Argument for Proxy-Claim Suffrage", *Children, Youth and Environments* vol. 24 (2014), nr 1; Kjell Östberg, *Kommunerna och den svenska modellen. Socialdemokratin och kommunalpolitiken fram till andra världskriget* (Eslöv: Symposion, 1996).

2. Med vår analys syftar vi inte till att granska argumentens hållbarhet och legitimitet ur ett normativt perspektiv utan istället till att precisera innehåll i argument, aktörers roller och dessas historiskt definierade och föränderliga begreppsliga innebörder. Se t.ex. Isabela Fairclough & Norman Fairclough, *Political Discourse Analysis. A Method for Advanced Studies* (Abingdon: Routledge, 2012).

3. Vårt grundmaterial består av riksdagstrycket. Därtill har vi använt oss av tidningsartiklar från företrädesvis *Dagens Nyheter*. Tidningsartiklarna har hämtats genom Kungliga bibliotekets digitala söktjänst <https://tidningar.kb.se/>. Viktiga sökord i tidningsmaterialet och riksdagsmaterialet har varit "ålder", "rösträttsålder", "rösträtt", "streck", "valbarhet".

4. Ebba Berling Åselius, *Rösträtt med förhinder. Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920* (Stockholm: Stockholms universitet, 2005), s. 26–35.

5. Se t.ex. *Riksdagstrycket*, Proposition 1902:65, s. 3, 14, 18, 22–30; Berling Åselius 2005, s. 20–21; Bengt Sandin, *Politikens åldersgränser. Unga vuxnas politiska medborgarskap 1860–1930* (kommande arbete).

6. *Riksdagstrycket*, Proposition 1906:55; Berling Åselius 2005, s. 20; Åke Holmbäck, "Karl Staaff. Anteckningar kring en biografi", *Svensk juristtidning* (1966), nr 1, s. 42–44;

Staffan Runestam, *Förstakammarhögern och rösträttsfrågan 1900–1907* (Uppsala: Uppsala universitet, 1966); Leif Lewin, *Konsten att bilda regering när ingen har majoritet* (Göteborg: Daidalos, 2020). Reformen genomfördes av en regering under ledning av Arvid Lindman som var ledare för Allmänna Valmansförbundet. I första och andra kammaren fanns det under 1900-talet flera olika konservativa och nationellt orienterade partier som gemensamt brukade betecknas som högern. I detta kapitel använder vi återkommande begreppen "högern" och "liberalerna" som beteckningar på bredare partigrupperingar bestående av olika riksdagspartier och riksorganisationer.

7. Carl Göran Andræ, *Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna i Europa 1917–1918* (Stockholm: Carlssons, 1998), s. 250–251; Sverker Oredsson, *Nils Edén. Demokratins statsminister* (Stockholm: Ekerlid, 2017), s. 238–248.

8. *Riksdagstrycket*, Proposition 1918:34 (urtima); Andræ 1998, s. 253–260; Erik Palmstierna, *Orostid. Politiska dagboksanteckningar 2. 1917–1919* (Stockholm: Tiden, 1953), s. 245.

9. *Riksdagstrycket*, Proposition 1918:34 (urtima), s. 42–47.

10. *Ibid.*, s. 47.

11. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1918:58 (urtima), s. 2; Motion FK 1918:20 (urtima); Motion AK 1918:55 (urtima), Motion AK 1918:56 (urtima), Motion FK 1918:16 (urtima), Motion FK 1918:18 (urtima), Motion FK 1918:19 (urtima).

12. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1918:16 (urtima), s. 2–4.

13. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1918:20 (urtima), s. 9–10; Motion AK 1918:55 (urtima).

14. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1918:21 (urtima), s. 1–2, 6.

15. Tredje särskilda utskottets protokoll 8/12 1918 (urtima riksdagen), A1:96, Särskilda utskott 1867–1964, Tvåkammarriksdagens arkiv, Riksarkivet (RA). Angående den kvinnliga rösträtten, se också utkast till tal av statsminister Carl Swartz, sannolikt våren 1917, B5b:21, Släkten Swartz i Norrköping arkiv, Norrköpings stadsarkiv. Se även anteckningar vid särskilda utskottet vid urtman 1918, Lindmanska samlingen, vol. 2, RA; Sandin (kommande arbete).

16. Andræ 1998, s. 261.

17. Palmstierna 1953, s. 253.

18. Tredje särskilda utskottets protokoll 8/12 1918 (urtima riksdagen), A1:96, Särskilda utskott 1867–1964, Tvåkammarriksdagens arkiv, RA.

19. Palmstierna 1953, s. 256–257.

20. *Riksdagstrycket*, Tredje särskilda utskottets utlåtande 1918:1 (urtima), s. 27.

21. *Ibid.*, s. 117.

22. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1923:85. En liknande motion (AK 1919:141) med dessa krav lades fram i riksdagen redan 1919.

23. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1923:85; Motion AK 1924:33; Motion AK 1925:33; Motion FK 1928:77; Motion AK 1928:8; Motion FK 1928:134; Motion FK 1930:287; Motion AK 1930:445; Motion FK 1931:65; Motion FK 1932:219.

24. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1923:85, s. 1, 4.

25. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1924:7; Motion AK 1928:8; Motion FK 1928:77; Motion AK 1928:134; Motion FK 1930:187; Motion AK 1930:445.

26. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1923:85, s. 7, 9.
27. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1918:416 s. 8; Lewin 2020, s. 99–113; Sandin (kommande arbete).
28. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1923:14, s. 3 och 1928:26, s. 10–11.
29. Henrik Berggren, *Slekts ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939* (Stockholm: Tiden, 1995).
30. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1933:5; KU-utlåtande 1933:13, s. 2–3. Reservationer gjordes av Högerens, De frisinnades och Lantmannapartiets ledamöter.
31. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1936:517, s. 7; Protokoll FK 1936:20, s. 12. Partiet gick tidigare under namnet Sveriges nationella ungdomsförbund men blev som ungdomsförbund till Högerpartiet uteslutet 1934 på grund av sin anti-parlamentariska och pronazistiska hållning. Se Eric Wärenstam, *Sveriges nationella ungdomsförbund och höger 1928–1934* (Stockholm: Svenska bokförlaget, 1965).
32. *Riksdagstrycket*, Protokoll FK 1936:20, s. 8–21; *Dagens Nyheter* 29/3 1936, s. 19.
33. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1936:29.
34. *Riksdagstrycket*, Protokoll FK 1936:20, s. 26–32, 43.
35. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1941:23.
36. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1941:13.
37. *Riksdagstrycket*, Proposition 1945:353, s. 10.
38. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1958:154 B1; Motion AK 1958:219.
39. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1958:3 B3; Proposition 1964:20, s. 199–212.
40. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1964:19, s. 24; Proposition 1964:140; Motion FK 1963:1; Motion AK 1963:1; Motion FK 1963:2; Motion AK 1963:3; Motion FK 1964:320; Motion AK 1964:305; Motion FK 1964:455; Motion AK 1964:546; Motion AK 1964:470; Motion AK 1964:989; Motion AK 1964:3.
41. *Riksdagstrycket*, Proposition 1964:20, s. 201; KU-utlåtande 1964:19, s. 101.
42. *Riksdagstrycket*, Proposition 1964:140.
43. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1958:219 B.
44. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1964:455, s. 8; Motion AK 1965:76; Motion FK 1963:1; Motion AK 1963:1; Motion FK 1963:2; Motion AK 1963:3; Motion FK 1964:320; Motion AK 1964:305; Motion FK 1964:455; Motion AK 1964:546; Motion AK 1964:470; Motion AK 1964:989; Motion AK 1964:3.
45. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1965:61; Motion FK 1965:51.
46. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1964:455, s. 8; Motion AK 1965:76.
47. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1964:455, s. 9.
48. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1965:76, s. 6–7.
49. Ibid.
50. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1968:646, s. 12–13.
51. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1968:1159; Motion FK 1968:899.
52. *Riksdagstrycket*, Motion AK 1968:646, s. 12–13.
53. *Riksdagstrycket*, Proposition 1968:92.
54. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1968:211; Motion FK 1968:514; Motion AK 1968:637;

- Motion AK 1968:268; Motion AK 1968:1159; Motion AK 1968:638; Motion FK 1968:212; Motion FK 1968:177; Motion FK 1970:177; Motion AK 1970:205.
55. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1970:9, s. 2.
 56. Bengt Sandin, "Children and the Swedish Welfare State. From Different to Similar", i *Reinventing Childhood after World War II*, red. Paula S. Fass & Michael Grossberg (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012); Bengt Sandin, "Barnuppfostran, föräldraskap och barns rättigheter. En studie av diskussionen kring ågalagen 1979", i *Mellan Malmö och Minneapolis. Kulturhistoriska undersökningar tillägnade Lars Edgren*, red. Cecilia Riving & Victor Lundberg (Lund: Arkiv, 2018).
 57. Anna Holzscheiter, Jonathan Josefsson & Bengt Sandin, "Child Rights Governance. An Introduction", *Childhood* vol. 26 (2019), nr 3.
 58. Ann Quennerstedt, "Mänskliga rättigheter som värdefundament, kunskapsobjekt och inflytande. En läroplansanalys", *Utbildning & demokrati* vol. 24 (2015), nr 1; SOU 2016:19. *Barnkonventionen blir svensk lag. Betänkande av barnrättighetsutredningen*; Sandin 2012.
 59. Jan Eichhorn & Johannes Bergh (red.), *Lowering the Voting Age to 16. Learning from Real Experiences Worldwide* (Cham: Palgrave Macmillan, 2019).
 60. Engwall & Söderlind 2001; Engwall & Söderlind 2008; SOU 2016:5. *Låt fler forma framtiden! Betänkande av 2014 års demokratiutredning*. Under perioden 1974–2020 har motioner lagts med förslag om sänkt rösträttsålder från samtliga riksdagspartier förutom Sverigedemokraterna.
 61. SFS 1993:335, Lag om Barnombudsman.
 62. Engwall & Söderlind 2008; Gustavsson 2009; SOU 2016:5; Wall 2014.